

AYƏTULLAH XOMEYNİNİN İRFANI BAXIŞLARI

İran İslam İnqilabının banisi, bu qədim və zəngin keçmişə malik ölkədə ilk cümhuriyyətin memarı Ayətullah Xomeyni (r) təkcə Quran, hadis, məsumların həyat tərz, fiqh və sair dini elmlər üzrə deyil, həm də hikmət, irfan və əxlaq sahəsində tanınmış şəxsiyyətlərdən biridir. Əlbəttə, İmamın şah əsəri XX yüzilliyin ən böyük tarixi-siyasi və ictimai hadisəsi sayılan İslam inqilabıdır. Amma belə bir əzəmətli ictimai-siyasi hərəkatın rəhbəri eyni zamanda irfan çeşməsindən bəhrələnən incə təbli bəddii zövq sahibi olmuşdur.

İlk baxışda siyasi fəaliyyətlə poeziya bir araya sığmır. Ancaq tarix boyu Şərqdə bir sıra dövlət xadimləri bəddii zövqlə şeir yazmışlar. Buna Səfəvilərin ilk hökmdarı Şah İsmayıl Xətəini və Pakistanın müstəqillik qasidi İqbal Lahurini göstərmək mümkündür. Bu cür şəxsiyyətlərdə şeir, adətən, irfan şöləsilə cilalanır, bəlkə də onlar irfandan şövqə gələrək öz hərəkatlarına ruhani mənə verir və çoxlu tərəfdar toplaya bilirlər.

Hər bir ölkənin həyatında çətin məqamlar olur və belə vəziyyətdə nəfsini tam cilovlaya bilən rəhbərlərə ehtiyac duyulur.

Seyid Ruhullah Musəvi Xomeyninin "Divan"ının müqəddiməsində deyilir:

"İmamın şairliyi bütövlükdə onun irfani cilvəsidir, yəni o həzrətin arifanə, mənəvi anlam və duyğuları aşkar şəkildə şeirlərində bəlli olur. Bu məsələ göstərir ki, onun şəxsiyyətinin ən dərin məqamları irfani hissələrlə doludur. Şeiri aşiqanə pıçıltı, ruhi həyəcan və nigaranlıq ifadə edir. Kəlmələri xəlvətdə işlətməklə öz qəlbinin sirlərini mənəvi məhəbbətlə bölüşür və Haqq ilə razi-niyaz edir. O həzrətin əsərlərində işlətən məfhumlar arif şairlərin şeirlərində müşahidə edilir. Ariflərin batini müşahidə ilə öz qəlbində tanıdıqları zəngin mənalar zövqə əsaslanan rəmzi deyimlərdir. İmamın şeri üslub baxımından Əraqinin üslubudur.

İmamın divanını araşdırsaq onun mənəvi əzəməti və irfani ucalığını görmək mümkündür. Bununla da onun batini seyr-süluku və mənəvi aləmi ilə tanışlıq mümkündür. Şeirlərindəki irfani incəliklər və məzmunların hamısı islam sənət məktəbi çərçivəsində öz ifadəsini tapır.

Xomeyninin şeirlərini əvvəlki arif sənətkarların əsərləri ilə müqayisə etdikdə bir çox maraqlı paralellərlə rastlaşırıq.

1. Əttar yazır:

Ürək dərdinə dəva bilməyirəm,
İtmışəm mən, özümə gəlməyirəm

2. İmam yazır:

İstərəm dərdi, dəva istəmərəm,
İstərəm qüssə, nəva istəmərəm.

3. Mövlana deyir:

Xoş Yusifi - Kənan indi gəldi,
Ol İseyi - dövrən indi gəldi.

4. İmam deyir:

Bir sözlə bu gün ki, yar gəldi,
Zülf içrə o mişki-bar gəldi.

5. Sədi:

Şadam dost kuyinin gədalarının ruzigarını kaş,
Görmək üçün dost üçün vurdular ümmidə baş.

6. İmam:

Keçdi ömür yol tapıb dost evinə girmədim,
Oldu bu məclis tamam, dost üzünü görmədim.

7. Sədi yazır:

O nazənin gözəlin ağuşunda bir gecə mən,
Atıldım ud kimi odlərə, leyk qəm yemədim.

8. İmam yazır:

İşıqlı ay qucağında rahatca bir gecə mən
Çevirdim üz dünyədə var olanlardan.

9. Hafiz:

O zaman yad ola-kuyin mənə bir mənzil idi,
Qapının torpağı dəymiş gözə nur hasil idi.

10. İmam:

Kaş ki, bir gün səri-kuyində mənə mənzil ola,
Ki, bu şadlıqla dilək, arzu, murad hasil ola.

11. Həkim Şəfai deyir:

Bizik fikir xatirəsi, hər şey heçdir,
Rahat və azarla varıq, hər şey heçdir.

12. Aşiq İsfəhani deyir:

Bağında haqq nəfəsi var, səba heçdir.
Kuyinə hasilsiz gəlib - getməyimiz heçdir.

13. İmam deyir:

Bizik və təzvir xirqəsi, başqa şey heçdir
Riya damına zəncirlə bağlandıqsa, hər şey heçdir.

14. Həkim Səbzvari:

Qəzanın divanı eşq dəftərindən ayədir,
Asıman eşq ölkəsindən baş-ayaq idi.

15. İmam:

Hər iki cahanda yüksəldi eşq bayrağı
Adəm, cin və mələk eşqin dolanbacında ilişdi.

İrfan məktəbinə əsasən, gözəllik eşqin ilkin qaynağıdır. Bu mətləb imamın şeirlərində çox aydın ifadə olunmuşdur:

16. Nuri-hüsnün canə düşdü, canı ol nur etdi yox,
Eşq gəldi, pis də olsa, dərdə dərman eylədi.

İrfan baxımından varlıq aləmi haqqın camal sifətinin təcəllisi sayılır. Bu məktəbə görə bütün varlıq aləmi Haqqa aşıqdır və Ona tərəf hərəkətdədir. Buna görə varlıq zərərlərinin hamısı Onun şövqü ilə yaşayır. Haqqın əzəli camalı varlığa hərəkət, şövq və şur vermişdir ki, bunlar küllən eşqin xüsusiyyətlərindədir. Ayətullah Xomeyni bu barədə buyurur:

17. Üz tutdu sənə sübh-əzəldən ki, bu karvan,
Tək sən tərəfə ta əbədiyyət gəlir hər an.

Heyran olan hər kəs sənə eşqində olub qərq,
Gücdən düşərək yandı və qəb oldu nə suzan.

Göstər camalın, qoyma qala üzde niqabı.

Aşkar ola ol ki, gedir ardınca hər insan.

Ey pərdənişin, bil səni görməkdən öteri.

Canlar udur qəlbini, qəlb isə nigaran.

İrfandakı eşq məktəbinə görə hər bir aşıq Haqqın camal nuruna qərq olur, eşqin hərərətindən vəcdə gəlir. Haqqın cilvəsi onu bihuş edir, yeri və asımanı vəcdə gətirir. İrfan baxımından varlıq aləmində nə varsa, haqqın camal sifətindən doğan nurla gözəllik tapır, hər bir gözəlliyin qaynağı onun cilvəsindədir.

İmam deyir:

18. Hara getsən, orada hüsnü onun peydadır,

Hara qoysan baş, onun səcdəgahı zibadır.

Hüsnünə cümlə gözəllər də sənə səcdədədir,

Bu nə zəhmət, cavana, pirə düri-yektadır.

19. Biz hamı dalğasıyıq, sənə camal dəryası,

Dalğadır, leyk əcəbdir o ki, olmaz dərya.

Deməli, bütün gözəlliklərdə Onun gözəlliyinin nişanəsi vardır. Ona görə məcazi eşq həqiqi eşqə yetişmək üçün sınaq və körpüdür. Məcəzi gözəlliklərin hamısında görək həqiqi yarın camalını görəsən.

İmamın etiqadına görə həqiqi gözəlliyə yetişmək üçün namazdan da istifadə etmək olar. İrfanda bütün ibadətətlər həmin məqsəd üçündür. Yəni namazın ən mühüm rəmzlərdən biri budur. Daha dəqiq, namaz haqqında söylədikləri irfan məktəbi ilə uyğundur.

Həmin baxışla, irfanda eşqi məcazi və həqiqi olmaqla iki qismə bölmüşlər. Onların nəzərincə ibadətətlər və şəriət hökmlərinin hamısı məcaz və həqiqətdən ibarətdir. Məcəz ibadətin zahiri və surəti hesab edilir, bunlar olmasa, heç vaxt batin və hiqəqətə yetişmək mümkün deyil. "Bil ki, insan şəriətin zahirindən başlamasa ilahi maarifdə heç bir yolu keç bilməz". Yəni məcazi mərhələdən keçmədən həqiqi mərhələyə yetmək olmaz.

Həzrəti İmam (r) bu məktəbin digər tərəflərinə də riayət etmişdir. O, irfanın ictimai mövqeyinə diqqət yetirmiş, rəhbərlik etdiyi inqilabla bunu göstərmişdir. Doktor İsmayıl Mənsuri Laricani bunu belə açıqlayır: "İrfani məsələni zahidlikdən və salikin qəlbindən varlığın bütün sahələrinə şamil etmək lazım gəlir və keçmiş ariflər irfani məsələləri cəmiyyətə təhqir saymamış, bəlkə əksinə, cəmiyyətin irfana ehtiyacını hər bir elmdən daha atıq bilməmişlər. Bu baxımdan kamil arif eyni zamanda bir ictimai sülh keşikçisidir. Buna xatir peyğəmbərlər və məsum imamlardan sonra Həzrəti

İmamı cürətlə arif adlandırmaq olar ki, cəmiyyətin islah edilməsi ilə irfan arasında peyvənd yaratdı".

Həzrəti İmam Xomeyninin (r) irfanında başa bir cəhət də müşahidə edilir ki, bu da fərdi və ictimai hədəflərə baxışdan ibarətdir. "İmamın (r) irfani düşüncəsinin gövhəri iki ünsür: "məzhərşünaslıq" və "məzhərşünaslıqdır". Yəni arif riyazət (nəfsini qorumaq) və seyr və süluk zamanı özünü Allah-təalanın hüzuruna yetirir. Aləmin hər yerini ilahi məzhər kimi görür. İmam buyurur: "Aləm ilahi məzhəridir". Beləliklə, irfan dairəsi fərdi və ali məqaləmə məhdud deyil, bəlkə aləmin hamısı onun təsir sahəsinə daxildir, cəmiyyət isə onun bir qismidir. Əgər arif məzhərşünas olsa, özünü Allah hüzurunda və onun cilvəsindən biri kimi görür, onda şücaət və qəhrəmanlıq ruhiyyəsi şölə saçır və o zaman Allahdan savayı heç bir qüdrətdən qorxmaz. Çünki özünü Allahın məzhərində görür və bu iki cəhət ictimai reforma və dini hərəkatın düşüncə pirin-sipidir.

İmam öz əsərlərində hamıdan daha çox təhdid və Allahı tanıma məsələsinə girişmişdir. İlahinin zatı, ad və sifətləri mövzusunda əksər mütəəllimlərin, filosofların və əvvəlki ariflərin fikir və mülahizələrini tənqid və təhqiq etmiş, onların qarşılaşdığı çətinlikləri təşəbbüs və yeniliklərlə ortadan götürmüşdür. Onun əsərlərində ilahinin gözəl adları həmişə bütün adlardan üstündür: "İlahinin ismi-əzəm adından ilk dəfə hər nə zahir olursa, Rəhman və Rəhim sifətlərə dəlalət edir ki, iki gözəl adlar sayılır və ilahi adların hamısına şamil edilir. Yəni Allahı həmişə camal sifətlə tanımaq mümkündür və Onun cəlal sifəti də camaldan bir qisim hesab olunur."

İrfanda bu məsələ həmişə diqqət mərkəzindədir. Misal üçün Cilinin (hicri, 767-805) "Kamil insan" kitabına nəzər salaq: "Allahın camal sifəti Onun uca vəsfi və gözəl adlarıdır. Lütfədən doğan sifətlər - varlıq, nemət, ruzi və xilqəti əhatələyir. İluhiyyət və ulviyyət kimi sifətlər camal və rübubiyyət adlara (iluhıyyət, ulviyyət) və qüdrət baxımından cəlal adlara aiddir. Rəhman adı da Allahın gözəl adlarındandır. Ancaq Rəhim adı cəlal sifətindədir. Haqqın camalı iki növdür: a) mənəvi, gözəl adlar və ali vəsflər mənasında işləyir b) surət mənasında işləyir. Bu isə həmin mütəəllimlər ki, varlıq təbəqələrinə keçir. Aləmdəki xoşagəlməzliklər və qəbahətlər də Onun lətafət və gözəlliyidir, hər şey Onun camal surətinin zirvəsidir. Vücud, varlıq öz kamalı baxımından gözəl bir surətdir və İlahi camalının məzhəridir. Hər bir hiss olunan, duyulan və ağıl ilə bəlli olan xəyal, əvvəl, axır, zahir, batil, söz, fel (hərəkət), mənə və s. bunların hamısı İlahinin camal və kamal sifətinin təcəllisidir."

İrfan məktəbində Mənsur Həllac, İbn Ərəbi, Molla Sədra səbiyyəli şəxsiyyətləri bəzi zahirpərəstlər kafir sayırdılar. İmam isə başqa böyük ariflər kimi onların fikirlərindən bəhrələnməmişdir. İmam Hafizin bir beytinə istinad edərək buyurur: "Allah Təala özünü cəmi kamil adları ilə bütün varlıq təbəqələrinə təcəlli etdi, İnsan aynasında özünü göstərdi. Həqiqətən Allah Adəmi öz surətində xəlq etdi".

20. Cahana baxdı ki, öz surətini görsün,

Adəmin zəmisində su və gildən xeymə qurdu.

Deməli, insan Allahın əzəmətli adının təcəllisi, Onun uca kölgəsi və xəlifəsidir. Heç bir məktəb və fəlsəfədə İnsan məqamı bu əzəmətə yetişmir. İmamın arifanə baxışları iki əsərində - "Misbahul-hidayət fil-vilayət vəl-xilaf" və "Təliqatun əla şərhi fis-sil-hukm və misbahil-üns"də öz əksini tapmışdır. Onun arifanə fikirləri maraqlıdır. Şəriət, təriqət və həqiqətdən bəhs edərək bildirir ki, "Təriqət və həqiqət şəriətdən hasil olur, şəriətin zahiri və təriqət həqiqətin batini üçündür və zahir batindən ayrılmaz".

İmam Xomeyni Həmd, Tovhid, Qədr və Ələq surələrini arifanə üslubda təfsir etmişdir. Onun nəzərində Quran bir süfrədir ki, hər kəs öz ölçüsündə görək ondan bəhrələnsin. Heç vaxt Allah kəlamının zahiri ilə kifayətlənməmiş, həmişə batini mənaya yetişməyə səy göstərmişdir. İmamın arifanə fikirlərinin tədqiqi ayrıca bir mövzudur. İmam həzrətlərinin firqə və sufi silsilələrinin heç biri ilə bağlılığı olmamış və irfanda elə bir yüksək zirvədə qərar tapmışdır ki, ora firqələrin əli çatmır. O, İslamın həqiqi nümayəndəsi, Rəbbani alim və İlahi arif olaraq etiqad baxışından irfanın xalis və saf üsülünə əsaslanmışdır.